

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -3- Gotinên Pêşîyan Ên Hevpar û Çîrokên Wan Di Farsî, Kurmancî û Zazakî De -3- Stories Of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazaki -3-

Hasan ÇİFTCİ¹

ÖZET

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun kadim halklarının dillerinden Farsça, Kurmancî ve Zazakî'de ortak atasözlerinin hikâyelerini ve kaynaklarını konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumun tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bu makalede ve aynı konuyla ilgili seri halde yayımlanacak diğer makaleler adı geçen Müslüman halkların düşünsel, dilsel ve kültürel ortak değerlerine de ışık tutacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözlerinin hikâyeleri, ortak atasözleri, Farsça, Kurmancî, Zazakî atasözleri.

KURTE

Ev gotar bi edebiyata gelêrî ya berawirdî re têkildar e. Çavkanî û çîrokên gotinên pêşîyan ên hevpar ên farsî, kurmancî û zazakî ku zimanên qedîm ê

1 Prof. Dr. Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. hciftci62@hotmail.com

neteweyên Rojhilata Naveras in, di hundirê xwe de di hewîne. Car caran dê behsa gotinên pêşiyên ên tirkî û 'erebî yên hevpar jî bête kirin.

Gotinên pêşiyên di nava pêvajoya dîrokê de weke zagonên neteweyan e ku şiklê jîna wan, kevneşopî û 'edetên wan destnîşan dikin. Gotinên pêşiyên di nava demsal û sedsalên dût û dirêj de dişikilin û nîrxên dunyewî, olî û exlaqî yên civakan berpêş dikin. Çanda dîrokî ya civakê jî nîfşekê derbasî nîfşên din dikin.

Ev meqale destpêka rêzemeqaleyan e ku dê li ser gotinên pêşiyên ên hevbeş raweste. Herwiha ev xebat dê jî bo nîrxên çandî yên hevpar ên neteweyên navborî bibe fanûseke rewneq.

Peyvên Sereke: Çîrokên gotinên pêşiyên, gotinên pêşiyên ên hevpar, Farsî, Kurmancî, Zazakî

ABSTRACT

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This article and other articles which are going to be published on the same subject in series will enlighten intellectual, linguistic and cultural common values of the Muslim peoples.

Key words: the story of proverbs, common sayings, Persian, Kurmanji, Zazakî

GİRİŞ

Bu makale, seri halde yayımlamayı düşündüğümüz makalelerin üçüncüsüdür. Birinci ve ikincisi daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*'nin 3. ve 4. sayılarında yayımlanmış ve Kurmancî, Zazakî ve Farsça bazı atasözleri karşılaştırılarak *konu, düşünce* (anlam) ve *biçim* açısından ayrıntılı şekilde analiz edilmişti.

Bu makalede de kökeni İslâm tarihinde Abdullah B. Zübeyir olayına dayanan ve Ortadoğu kültüründe, bilhassa Müslüman halklar arasında, "her şeyini kaybetmiş olan kişinin düşmanına bir şey kaptırmaktan korkusu olmaz" anlamında yaygın

“Ölmüş koyun/eşek kurttan korkmaz” şeklindeki atasözü, Kürtçe, Zazaca, Farsça ve Arapça versiyonları üzerinde durulacaktır. Ardından bu atasözünün dayandığı tarihi olay aktarılmaya çalışılacaktır.

Bir önceki makalede işaret edildiği gibi ortak veya yakın coğrafyaları paylaşan kavimler arasındaki ilişkiler neticesinde şekillenen ortak unsurlardan dil, din, inanç, ahlâk, adet, gelenek gibi kuvvetli ortak değerler yanında, yüzlerce yılın tecrübesi ve etkileşimiyle oluşan ortak birçok masal, hikâye ve çok defa bunların özünü yansıtan cümle ve ifadelerden atasözü ve deyimler de ortaya çıkarak yayılır.

I. ORTAK ATASÖZLERİ

Berxa mirî ji gur natirse./ Ölmüş koyun kurttan korkmaz.

Nitekim bazı Müslüman milletlerinin (Arap, Kürt, Türk, Fars vs.) kültürlerinde mevcut versiyonları, içerikleri ve kullanıldığı durumları ve yerleri hemen hemen aynı olan aşağıdaki ortak atasözleri de bu düşünceyi güçlendirmektedir. Bu yazıda ele alınacak söz konusu atasözlerinin asıl kaynağı da çok güçlü ihtimalle Arapça bir atasözüdür. Söz konusu Arapça atasözü de ileride ayrıntılı olarak üzerinde durulacağı üzere, tarihi kayıtlara göre Haccâc'ın, Abdullah b. Zübeyr'in sığındığı Kâbe'ye saldırıp Abdullah'ı şehid ettiği hadisede söylenen bir veciz sözdür ve bu söz zamanla Arap İslâm kültüründe bir atasözüne dönüşmüş ve büyük ihtimalle Arap olmayan bazı Müslüman milletlerin kültürüne girmiş ve onların sosyal hayatlarına uygun biçimlerde biraz değişerek şekillenmiştir.

Şimdi konuyla ilgili söz konusu atasözlerinin bazı İslâm milletlerinin kültürlerdeki versiyonlarını incelemeye çalışalım:

1. Arapça

لا يَضُرُّ الشَّاةَ سَلْحُهَا بَعْدَ ذَبْحِهَا.

Lâ yeğurru'ş-şâte selxuhâ be'de zebhîhâ

Boğazlandıktan sonra derisinin yüzülmesi koyuna zarar vermez.

Aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği gibi bu özlü söz ikinci halife Ebûbekir (r.a.)'in kızı Esmâ'ya aittir.

2. Farsça

گوسفند کشته از پوست باز کردن دردمش نیاید.

Gûsfend-ê košte ez pûst bâz kerden derdeş ne-yâyed.

Boğazlanmış koyun, derisinin yüzülmesinden acı duymaz.²

چون گوسفند را بکشتند از مثله کردن و پوست باز کردن دردمش نیاید.

Çûn gûspend-râ be-koştend ez muşelle kerden ve pûst bâz-kerden derdeş ne-yâyed.

2 Ali Ekber-ê Dihxodâ, *Emsâl u Hikem*, Emîr Kebîr, 1363 hş., III, 1330.

Koyun boğazlanınca asılmaktan ve derisi yüzülmekten acı duymaz.³ Yani boğazlanan koyun asmaktan ve derisini yüzmekten acı duymaz.

Dikkat edilirse atasözünün Arapça ve Farsça şekilleri hemen hemen aynıdır. Farsça şekli aslında Arapça şeklin çevrisidir.

3. Kurmancî

Berxa mirî ji gur natirse.

Kerê mirî ji gur natirse.⁴

Kerê mirî ji guran natirse.

Menâ wê: “Dema ku tiştêkî mirov ê windakirinê li dine tunebe, mirov ji tu tiştî natirse.”⁵

4. Zazakî

Hero ke gever bi, vergi ra nêterseno.⁶

Hero merde vergi ra nêterseno.

Hero ke gever beno, vergi ra nêterseno.⁷

5. Türkçe

Ölmüş koyun kurttan korkmaz.

Ölmüş eşek kurttan korkmaz.⁸

Atasözünün yukarıda verilen farklı dillerdeki bütün şekillerinin anlamları ve kullanılan durum yerler açıklamaya ihtiyaç duymayacak şekilde açık ve belirgindir. Ama yine de bir iki yazarın yorumunu kaydetmenin bir sakıncası olmaz herhalde.

Nitekim Türkçe versiyonlarının anlamı için şunlar kaydedilmiştir: “Her şeyini kaybetmiş olan kişinin düşmanına bir şey kaptırmaktan korkusu olmaz.”⁹

“Her şeyini yitirmiş bir insanın kendisine saldıracak kimselerden hiçbir korkusu olmaz.”¹⁰

Atasözünün Kurmancî versiyonu altında yukarıda geçtiği gibi şu kısa açıklama kaydedilmiştir:

3 *Târîx-ê Beyhaqî* (nşr. Muhammed Ca'fer-ê Yâhaqqî) Tahran 1390 hş, s. 230-33, s. 231.

4 Mehmet Oncu, *Gotinên Peşiyân*, Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1992, 46, 383; Bîlal Hesên, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008, 32, 156; Çiya Mazî, 2005, 257; Amed Tîgrîs, *6762 Gotinên Peşiyân*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001, 26, 140.

5 Oncu, 46, 383.

6 https://tr.wikiquote.org/wiki/Zazaca_atasözleri

7 Zîlfi Selcan, *Qese u Qesê Virênu Leksikon*, Dersim 2013, 197, 470.

8 Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s. 747.

9 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri

10 Albayrak, s. 747.

“Bir insanın dünyada kaybedeceği hiçbir şeyi olmayınca o insan hiçbir şeyden korkmaz.”¹¹

Diğer kültürlerdeki şekillerinin anlamları ve kullanılan durumlar da aynıdır.

İslâm kavimleri halk kültüründe yayılan bu atasözünün kaynağını oluşturan Arapça versiyonun kaynağını teşkil eden tarihi hadiseyi aktarmadan önce şu kısa bilgiye yer vermek gerekir.

Sözün sahibi birinci halife Ebû Bekir (r.a.)’in kızı ve Abdullah b. Zübeyr (r.a.)’in annesi Esmâ’dır. Emevîlerin zulmüne karşı çıkan Abdullah b. Zübeyr Mekke’de Ka’be’ye sığındığı sırada, Haccâc’ın askerleri Ka’be’yi uzun süre muhasara altında tuttu. Abdullah b. Zübeyr ise, şayet Ka’be’den çıkarsa onu öldürmeleri ve bedeninin asılıp teşhir edilmesinden çekiniyordu. O da durumu annesine danışınca annesi Esmâ dedi ki: “Lâ yeğurru’ş-şâte selxuhâ be’de zebhîhâ/Boğazlanmış koyuna, derisinin yüzülmesi zarar vermez.”

II. BENZETMELER VE ORTAK ÖZELLİKLER

Aslı Arapça olan atasözünde özetle kasap, bir koyunu boğazladıktan sonra derisini yüzer. Koyun boğazlandığı sırada canlı olması sebebiyle korkar ve acı duyar ama boğazlanıp canlılık özelliğini kaybettikten sonra kasabın koyunu çengele asması, derisini yüzmesi ve etini bölmesi can vermiş olan koyunun tekrar acı duyması beklenemez. Dolayısıyla olayın kahramanı adı açıkça anılmasa da (çünkü zımnen kasap bu işi yapar ya da biri bu görevi yerine getirir) ve koyundur.

Bu durum insanların sosyal hayatta sürekli yaptıkları veya gördükleri gerçek ve olağan bir olaydır. Atasözünün işaret ettiği bu durum *benzetilendir*.

Taş kabartmalarda, fresklerde, tarih kitaplarında vb. kaynaklarda bazı kral ve sultanların savaşta yendikleri rakiplerinin veya isyankârların kellesini kestikleri ve bazı kralların ya da hükümdarların da kafasını kestikleri suçluların bedenlerini şehrin giriş kapılarına veya herkesin görebileceği şehrin meydanlarına astıkları da görülmektedir. Bilhassa antik çağlarda Eski Mısır, Asur, Kelt, Pers vs. uygarlıklarda bu tür cezalar çok daha yaygındı. İslâm sonrası dönemlerde Moğol, Timur, Osmanlı vb. devletlerde de bu ve diğer uygulamalar devam etti. Elbette bu tür cezalar genellikle soylulara ve aristokratlara uygulanırdı. Halktan suçlu bulunanlar ise ya kılıçla ya da bıçakla karın deşilir veya çarpmıha gerilirdi.

“Kafa kesme işinin sembolizmi de vardı. Bu işin kılıçla veya baltayla yapılması kafası kesilen kişiye onurlu bir ölüm sunma anlamına geliyordu. Çünkü bu iki alet, keskin olması ve uzman birinin kullanması kaydıyla, diğer kesici aletlere göre hızlı ve acısız bir ölüm sunuyordu.”

11 Ocu, 46, 383.

“Bu yolla ölüme gönderilen aristokratlar ya da savaşçılar idamı gerçekleştirecek kişiye yüklüce paralar verirlermiş ki, işini bir kerede tamamlasın...”¹²

İşte bu tür tarihi gerçek olaylar da bu atasözünde benzeyendir. Kralın yani zalim Haccâc'ın Abdullah b. Zübeyr'i öldürttüktan sonra başını kesip bedenini asması; kasabın koyunu kesip leşini çengele asarak derisini yüzmesi olayına benzetilmiştir.

İlave olarak koyun uysal, sessiz, sevecen, temiz; sütünden, etinden, dersinden ve yününden istifade edilen bir hayvandır. Esmâ'nın şehit edilecek dini, takvası, dürüstlüğü, ilmi, dirayeti ve hak ve hakikatten yana tavrıyla öne çıkan oğlunu; Abdullah b. Ömer'in (onu asılı görünce) tasviriyle “Vallahi, benim bildiğime göre sen, çok oruç tutan, çok namaz kılan, yakınlarla çokça yardımcı olan bir kimseydin...” boğazlanmış koyunla eşleştirmesi oldukça dikkat çekicidir.

Arapça ve Farsça versiyonlarda eşek figürü yer almaz, koyun figürü yer almaktadır. Bu ikisi olayın ifade biçimi ve figürler açısından daha fazla ortak yönere sahiptir.

Kurmancî, Zazakî ve Türkçe versiyonlardan bazısında koyun veya kuzu ve bazısında da eşek figürü vardır. İlave olarak derinin yüzülmesi olayı yer almaz ve kasap yerine kurt figürü yer alır. Genellikle uysal ve sevecen bir hayvan olan eşek yük taşımacılığında önemli rol oynasa ve derisinden istifade edilse (çarık, ip vb.) de Müslüman toplumlarda etinden, sütünden ve tüylerinden yararlanmak geleneğe aykırıdır.

Şimdi bu atasözlerinden Kurmancî, Zazakî ve Türkçe versiyonları tabloda görüleceği gibi cümle türü, öğelerin dizilişi ve sözcük türleri açısından birebir örtüşmektedir:

	Özne	Tümleç/Nesne	Yüklem	Cümle
K	Berxa mirî/ Kerê mirî	ji gur/ ji guran	natirse	Olumsuz, basit, fiil
Z	Hero merde/ Hero ke gever bi/ benu	vergi ra	nêterseno	Olumsuz, basit, fiil
T	Ölmüş koyun/ Ölmüş eşek// Ölmüş eşeğin/ ölmüş koyunun	kurttan	korkmaz// korkusu olmaz	Olumsuz, basit, fiil
	K, Z: İsim (tekil, somut)+sıfat T: sıfat+ism Z: ʿ. Versiyon isim+bağlaç+fiil cümlesi (sıfattır)	K: edat+isim Z: isim+edat T: isim+ayrılma hali	K, Z: olumsuzluk edatı+ basit fiil T: fiil+olumsuzluk eki	

K: Kurmancî; Z: Zazakî; T: Türkçe

12 Ayşe Hür, “Kafa Kesmenin Kısa Tarihçesi”. Konunun ayrıntıları için bk. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/kafa-kesmenin-kisa-tarihcesi-1218267>

Zazakî'nin bir versiyonunda cümlelerin öznesinin (hero ke) sıfatı da cümledir (gever bi).

Adı geçen Müslüman halklar, geçmişte göçebe bir hayat yaşamaları sebebiyle sürekli at, eşek, koyun, keçi gibi hayvanlarla haşır neşir olurdu ve yegâne servetleri ve varlıkları hayvanlarıydı. Bu insanlar kurt ve ayı gibi yırtıcıların fırsat buldukları hayvanlarına zarar verdiklerine de şahit oluyorlardı.

Elbette bu hayvanlar sağ oldukları sürece söz konusu yırtıcıları gördüklerinde, içgüdüsel olarak onlardan korkar ve kaçarlardı. Ama öldüklerinde böyle bir refleks göstermeleri imkânsız hale gelir.

III. ATASÖZÜNÜN KAYNAĞI

Konuyla ilgili hem Arap hem İran kaynakları, sonradan atasözüne dönüşecek bu sözün, ilk defa Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın (ö.73/692), Emevî hanedanına karşı halifeliğini ilan eden ve uzun süre mücadele ederek şehit düşen oğlu Abdullah b. Zübeyr'e şehadetinden (73/692) birkaç gün önce söylediğini kaydeder.

Konu oldukça detaylı olmakla birlikte biz burada bu sözün söylenmesine yol açan tarihi olayı özetlemeye çalışacağız. Anne oğul çok ünlü sahâbilerden olan bu iki şahsiyetin, İslâm tarihinde önemli rolleri yanı sıra hadis rivayeti ve ilimde de büyük katkıları olmuştur.¹³

Birçok İslâmî fetihle aktif rol alan Abdullah b. Zübeyr, Cemel vakasında Hz. Aişe'nin yanında yer aldı ama Muaviye, oğlu Yezid'i veliaht tayin edince Hz. Hüseyin ile birlikte Muaviye'ye şiddetle karşı çıktı. Kerbelâ olayından sonra Emevîlere karşı oluşan muhalefetin lideri haline geldi. Yezid ona savaş açtı ve Yezid'in ölümünden sonra Abdullah b. Zübeyr, Hicaz bölgesi ve civarlarında "emirü'l-mü'minin" unvanıyla halifeliğini ilan edince (64/683), uzun süre Emevîlerle fiilî mücadele etti ve neticede Emevî halifesi Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyr ve taraftarlarıyla savaşmak üzere Haccac b. Yüsuf es-Sakafi'yi büyük bir orduyla Mekke üzerine gönderdi ve şehri uzun süre muhasara altında aldı.

"Muhasara uzadıkça şehirde kıtlık baş gösterdi. Kaynakların ifadesine göre, zor durumda kalan kuşatma altındaki Müslümanlar binek hayvanlarını, hatta hakaret maksadıyla mancınkla atılan bir köpeği bile yemek zorunda kaldılar. Ancak muhasaranın altıncı ayında yiyeceklerinin büsbütün tükenmesi üzerine Abdullah b. Zübeyr'in taraftarları kendisini terk etmeye başladılar. Oğlunun yanında pek az bir kuvvet kaldığını gören Esmâ bint Ebû Bekir, ona gittiği yolun doğru olduğuna inanıyorsa sonuna kadar mücadeleye devam etmesini tavsiye edince, Abdullah teslim olmak yerine ölmeyi tercih etti; bir çıkış hareketi yaparak kahramanca dövüştü ve öldü (14 Cemaziyelevvel 73 / 1 Ekim 692). Haccâc başını

13 Esmâ ile oğlu Abdullah'ın biyografisi için sırayla bk. *DİA*, II, 402-404; I, 145-146.

keserek Suriye'ye gönderdi; bir süre darağacında asılı kalan cesedinin defnine, ancak annesinin ricası üzerine izin verildi.”¹⁴

Şimdi bu olayla ilgili Abdullah b. Zübeyr ile annesi Esmâ arasında gerçekleşen ve bu özlü ve mana yüklü sözün içinde geçtiği diyalogu *Târîx-ê Beyhâqî*'den özetleyelim:

Abdullah b. Zübeyr -Allah ikisinden razı olsun- Mekke'de hilafete geçip Hicaz ve Irak ona biat etince ve kardeşi Mu'sab da onun hilafeti esnasında Basra, Kûfe ve çevresini de ele geçirince, Abdülmelik b. Mervân (Emevî halifesi) Şam'dan büyük bir orduyla ona saldırdı ve aralarında çıkan büyük bir savaşta Mus'ab öldürüldü... Abdülmelik Şam'a geri döndü ve Haccâc b. Yusuf'u donanımlı büyük bir orduyla Mekke'ye gönderdi. Haccâc Mekke'ye varıp Abdullah ile savaşmaya başladı; Mekke kuşatıldı ve Abdullah Mekke Mescidine (Kâbe'ye) sığındı ve savaş kızıştı...

Haccâc ona haber gönderdi: “Seni yakalamak için bir iki gün süre kaldı ve sana vereceğim güvenceye rağmen dışarı çıkmayacağını biliyorum; Abdülmelik'in hükümranlığını tanıyarak dışarı çık ki seni iplerle bağlamadan izzetli ve saygın olarak göndereyim. Abdullah dedi: “Bunu düşünmem lazım”.

O gece yanında duran (çünkü çoğu taraftarı onu terk etmişti) kavmine (akraba ve arkadaşlarına) danıştı. Çoğu fitnenin dinmesi ve ona zarar gelmemesi için (Ka'be'den) çıkıp gitmesini önerdi. O annesi Esmâ bint Ebû Bekir -r.a.-'nun yanına gitti ve bütün olup bitenleri ona arz etti. Esmâ bir süre düşündükten sonra dedi: “Senin Benî Umeyye'ye karşı giriştiğin bu hareket din için midir, dünya için mi?”

Dedi: “Allah'a and olsun din içindir ve kanıtı, bildiğin gibi dünya malı olarak bir dirhem dahi almadım.

Dedi: “ O halde ölüme, kardeşin Musab'ın yaptığı gibi, sen de öldürülmeye ve asılmaya karşı sabırlı olmalısın. Zira baban Züber b. Avvâm ve benim soyumdan deden olan Ebû Bekir Sıddık –radiyallahu anhuma- ve Ali'nin oğlu Hüseyin'e -radiyallahu anhuma- neler yaptılar? (nasıl bir yol izlediler?). O cömertti (canını feda etti) ve Ziyâd oğlu Abdullah'a boyun eğmedi.”

Dedi: “Ey Anneciğim! Ben de senin söylediğin görüşteyim. Ben senin bu işle ilgili görüşünü öğrenmek istedim; şimdi iyice anladım ki ölmektense şehit olmak daha iyidir fakat öldürülürsem bedenimi asılıp teşhir edecekler.”

Annesi dedi: “*Koyunu kestiklerinde asılmaktan ve derisi soyulmaktan acı duymaz.*”

Abdullah gece boyunca namaz kıldı ve Kur'ân okudu. Seher vakti gusül abdesti aldı ve sabah namazını cemaatle kıldı; namazda “Nûn ve'l-qalem” [68-Kalem] ile

14 Hakkı Dursun Yıldız, “Abdullah b. Zübeyr B. Avvâm”, *DİA*, I, 145-146.

“Hel etâ ala'l-insani dehrun” [76-İnsan] sûrelerini okudu ve zırhını giyip silahını kuşandı... Annesine sarıldı ve onunla vedalaştı. Annesi ona zırh giydirirken dedi: “Bu fâsiklara karşı dişini sık” sanki Abdullah'ı Pâlûde¹⁵ yemeye gönderiyordu... savaş kızıştı... yüzüne bir taş değdi ve yüzünden kanlar aktı; daha şiddetli bir taş da göğsüne isabet etti, elleri titredi... Mevâlden biri bağırды: “Emirelmü'minîn'i öldürdüler”. Yüzünü sardığı için düşmanları onun Abdullah olduğu bilinmiyordu. Birçok kişi hücum edip onu öldürdüler... Başını kesip Haccâc'a gönderdiler o da başını Şam'a Abdülmelik b. Mervân'a gönderdi ve emretti bedenini de astılar. Annesine öldürüldüğünü haber verdiler. Annesi asla moralini bozmadı ve dedi: “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn (Biz şüphesiz Allâh'tan geldik ve şüphesiz ona döneceğiz.”

Bir süre geçince Haccâc sordu: “Bu kocakarı ne yapıyor?” Onun söylediği sözleri ve gösterdiği sabrı anlatılınca Haccâc dedi: “Subhânellâhi 'Azîm! Eğer mü'minlerin annesi Ayşe ile bu kız kardeşi (Esmâ) iki erkek olsaydı, asla bu hilâfet Benî Ümeyye'nin eline geçmezdi. Cesaret ve sabır denen şey budur. Onu oğlunun (cesedi) başına götürmek için hile yapmak lazım; acaba (onun asılı bedenini görünce) ne diyecek?”

Ardından bu iş için bir gurup kadın görevlendirildi ve onlar Esmâ'yı oraya götürmek için bir tuzak kurdular. Esmâ bir asılı bedeni görünce oğlununki olduğunu anladı. Kadınların en asiline yönelerek sordu: “Bu süvariye bu attan indirme zamanı hala gelmedi mi?”¹⁶

Bundan başka bir şey söylemedi ve gitti. Bu olayı Haccâc'a anlattılar. Şaşırды ve emretti Abdullah'ın na'sını ağaçtan indirip defnettiler.¹⁷

Konuyla ilgili Muslim'de yer alan şu rivayeti de aktarmakta fayda vardır:

Ebu Nevfel anlatıyor: “Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'i (Mekke'deki) Akabetü'l-Medine (denilen yerde asılmış) gördüm. Kureyş ve diğer halk onun yanına gelmeye başlamıştı. Derken Abdullah İbn Ömer (radıyallahu anhüma) de geldi. Yanında durdu. “es-Selâmu aleyke ey Ebu Hubeyb!” dedi ve bu selâmı üç kere tekrar etti. Sonra sözlerine devamla [üç kere de] “Vallahi seni bu işten men etmiştim (ama beni dinlemedin)” deyip şunları söyledi: “Vallahi, benim bildiğime göre sen, çok oruç tutan, çok namaz kılan, yakınlara çokça

15 Pâlûde bal, badem ve nişastadan yapılan bir helvadır. İşi zevkle ve istekle yapmaya teşvik etme - ten kinayedir.

16 Bazı kaynaklara göre, sonradan atasözü haline gelen “Bu süvariye bu attan indirme zamanı hala gelmedi mi?” sözünün, Esmâ'ya değil, Abdullah b. Ömer'e aittir. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr'in bedenini asılı görünce söylediği kaydedilmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XIII, 186 (http://library.islamweb.net/Newlibrary/display_book.php?idfrom=971&)

17 Muhammed b. Huseyn Beyhaqî, *Târîx-ê Beyhaqî* (nşr. Muhammed Ca'fer-ê Yâhaqqî) Tahran 1390 hş, s. 230-33; krş. Hasan-ê Zülfiqârî, *Dâstânâ-yê Emsâl*, İntişârât-ê Mâzyâr, Tahran 1384 hş, s. 746-47; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîxu't-Taberî; Târîxu'l-umem ve'l-Mulûk* (nşr. Ebû Suheyl el-Keremî), s. 1142-1144/www.afkar.ws.

yardımcı olan bir kimseydin. Vallahi, en kötüsü sen olan bir ümmet mutlaka en hayırlı bir ümmettir!”

Haccâc’a, Abdullah İbn Ömer (radiyallahu anhümâ)’in İbnu’z-Zübeyr karşısındaki tavrı ve söylediği bu sözleri ulaştı. Derhal adam göndererek İbnu’z-Zübeyr’in cesedini asılı olduğu kütükten indirtip, Yahudilerin kabirlerine attırdı. Sonra annesi Esmâ Bintu Ebî Bekr (radiyallahu anhâ)’i de bir adam gönderip çağırttı. Fakat kadıncağız gitmekten imtina etti. Haccâc ikinci bir elçi daha gönderdi ve: “Ya bana kendi rızanla gelirsin ya da, sana saç örgülerinden sürüyerek getirecek birisini gönderirim!” dedi. Esmâ yine imtina edip:

“Sen, örgülerimden tutup beni sürükleyecek birini gönderinceye kadar vallahi gelmeyeceğim!” dedi.

Haccâc: “Bana ayakkabılarımı gösterin!” dedi. Papuçlarını alıp, çalımla koşup Esmâ’nın yanına girdi.

“Allah düşmanına ne yaptığımı gördün mü?” dedi.

“Ona dünyasını berbat ettiğini, onun da senin ahiretini berbat ettiğini gördüm. Bana ulaştığına göre ona: “Ey iki kuşaklının oğlu” demişsin. Vallahi iki kuşaklı benim. Onlardan biriyle ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ve Ebu Bekr’in (hicret sırasındaki) yiyeceklerini bağladım. Diğeri de, kadının belinden ayırmadığı kuşağıdır. Şunu ilave edeyim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: “Sakif’te bir yalancı, bir de zalim var!” demişti. Yalancıyı gördük. Zalime gelince; bunun da ancak sen olacağını zannediyorum!” dedi. Haccâc, hiç cevap vermeden yanından ayrıldı.” [Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe 229, (2545).]

Rezîn şu ilavede bulundu: “Haccâc (bilahare) demiş ki: “Ben Esmâ’nın yanına onu üzme için girmiştim, ama o beni üzdü.”¹⁸

SONUÇ

Arapça, Farsça, Kürtçe, Zazaca ve Türkçe ortak olan ve bu dilleri konuşan milletlerin kültüründe hâlâ varlığını sürdüren ve makalenin konusu olan bu ortak atasözleri kökleri yüzlerce belki de binlerle yıl öncesine dayanan derin bir kültürü işaret eder. Bu makalenin konusu olan ortak atasözleri de her şeyini kaybetmiş olan kişinin, kendisine saldıracak düşman kişilerden korkması; düşmanına bir şey kaptırmaktan endişe etmesi veya hayatta her acıyı ve felaketi görmüş olan kişinin, başına gelecek yeni felaketlerden korkması, endişe etmesi ve üzülmeye beklenmemelidir.

Bu anlamlı sözün İslâm milletleri arasında yayılarak her dilde atasözü şeklinde dönüşmesi için Abdullah b. Zübeyr gibi büyük bir âlim sahâbînin hunharca şehid edilip darağacına asılmasını icab etmiştir.

18 İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, 13/505-506.

Neticede bu atasözü Müslüman Arap toplumunda yaşanan söz konusu tarihi olayda ortaya çıkıp diğer Müslüman milletlerinin kültürüne de farklı şekillerde yansıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Beyhaqî, Muhammed b. Huseyn, *Târîx-ê Beyhaqî* (nşr. Muhammed Ca'fer-ê Yâhaqqî) Tahran 1390 hş,
- Bîlal Hesên, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
- Dihxodâ, Ali Ekber-ê, *Emsâl u Hikem*, Emîr Kebîr, I-IV, 1363 hş.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri
- Hür, Ayşe, “Kafa Kesmenin Kısa Tarihçesi”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/kafa-kesmenin-kisa-tarihcesi-1218267>
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (http://library.islamweb.net/Newlibrary/display_book.php?idfrom=971)
- İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, 13/505-506.
- Oncu, Mehmet, *Gotinên Peşiyân*, Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1992.
- Selcan, Zîlfî, *Qese u Qesê Virênu Leksikon*, Dersim 2013.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîxu't-Taberî; Târîxu'l-umem ve'l-Mulûk* (nşr. Ebû Suheyl el-Keremî), s. 1142-1144/www.afkar.ws.
- Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşiyân*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”, *DİA*, I, 145-146.
- Zûlfiqârî, Hesên, *Ferheng-ê Bozorg-ê Žerbu'l-Mesêlhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.